

A REND(SZER) JOGSZABÁLYI VÉDELME A HORTHY-KORBAN

1. Háttér

A Magyar Királyság, mint az Osztrák – Magyar Monarchia egyik alkotó eleme, már az I. világháború kitörése előtt hozott olyan törvényt, amely az ország belső életét és rendjét – vagyis a fennálló államrendet – volt hivatva védeni, illetve szabályozni, ahogyan az a jogszabály címe is mondta „*a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről*”. A magyar corpus iurisba, mint az 1912. évi LXIII. törvénycikk (tc.) került be. A jogszabály mindösszesen 32 paragrafusban szabályozta a címében foglaltakat. Érdeemes rögzíteni, hogy a törvény főleg praktikus, korlátozó intézkedéseket tartalmazott, illetve a közrend fenntartására adott a korábbiakhoz képest több lehetőséget, nagyobb hatáskört a belügyminiszternek. A törvény így például külön is foglalkozott a tömegrendezvények vagy sajtótermékek engedélyezésének és betiltásának kérdéskörével.^ü

A sokak számára az állandóságot, a biztonságot jelentő osztrák – magyar államalakulat 1918 őszén azonban összeomlott, de látható volt az is, hogy az un. „Szent István-i” Magyarország egyben maradása is kérdéses. Az 1918 ősztől az 1919 őszéig tartó cirka egy év a magyar történelem egyik legturbulensebb időszak. Egyrészt a politikában hihetetlen gyorsasággal változtak az erőviszonyok, s csakhamar kiderült az, hogy akinek fegyveres ereje van, az képes csak megszerezni a hatalmat. S bár Budapest szinte végig a politikai élet központja volt, miközben 1919 tavaszán Szegeden már ellenforradalmi erők gyülekeztek. Ők azonban nem mentek bele olyan kérdésekbe, hogy mi legyen az ország államformája, ők csupán az időközben Budapesten hatalomra került kommunistáktól akarták elvenni a hatalmat. S végül Ausztriában, Feldbach környékén olyan katonatisztek gyülekeztek, akik nem alapítottak kormányt, ellenben a Habsburg házat, vagyis IV. Károlyt kívánták visszajuttatni az ország élére.¹ Összességében 16 hónap alatt (1918. november 16. és 1920. március 15. között) 8 különböző felállású és legitimitási kormány működött, amelyek nem egy esetben egymással párhuzamosan és egyben egymás ellenében működtek.

A kor másik fontos kérdése az államforma volt. Ez először 1918 év végén változott meg, ekkor lett Magyarország népköztársaság (1918. november 16.), majd a kommunista hatalomátvétel (1919. március 21.) után Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság lett az ország hivatalos neve, illetve államformája. A Tanácsköztársaság bukása után újfent kérdés lett az ország államformája. A vita végül 1920-ra – jogi értelemben is – rendeződött: különböző megfontolásokból minden potens politikai erő a királyságot támogatta.² Abban azonban már éles vita alakult ki, hogy a Habsburgok térjenek-e vissza, avagy az ország válasszon szabadon, új királyt. Ezt a kérdést a történelem, az antant és a szomszéd államok oldották meg végül. IV. Károlynak számos híve volt Magyarországon, s többek között ezért kísérelt meg két alkalommal is visszatérni

¹ IV. Károly 1918. november 13-ai eckartstauai nyilatkozatában „felfüggesztette” uralkodó jogainak gyakorlását. Ezt egyesek lemondásnak értelmezték, míg mások egyfajta szünetnek, amelyet csak a zavaros idők indokoltak.

² 1920. évi I. tc., illetve 2394/1920. M. E. sz. rendelet

Budapestre, hogy trónra ülhessen. De a Habsburg restaurációt sem az antant, sem pedig a szomszéd államok sem támogatták, s ennek erőteljesen hangot is adtak.³ Jegyezzük meg, hogy ekkora már Horthynak is megtetszett az a szerep, hogy ő kormányzóként Magyarország – mai szóhasználattal élve – első számú közjogi méltósága. Másrészt 1921 derekára már Horthynak annyi és olyan támogatója volt, akik fegyveresen is hajlandóak megakadályozni IV. Károly visszatérését (un. budaörsi csata – 1921. október 23.). Ugyanakkor a IV. Károly ellen harcolók, így akarva – akaratlanul is, de támogatták és segítették Horthyt frissen szerzett hatalmának bebetonozódását.⁴

Ha az állam, a Magyar Királyság területi szuverenitását nézzük, akkor lényegében 1918. november 13. (belgrádi fegyverszüneti konvenció) óta a kérdés „csak” annyi volt, hogy hol is fognak pontosan húzódni a magyar határok. Praktikusan feltehetnénk azt a kérdést, hogy az antant mennyire tartja be a román, a szerb és a cseh félnek korábban tett különböző ígéreteit. A választ ma már tudjuk: az antant végül nem tartotta be minden korábbi ígéretét a határok meghúzásánál, amely a magyarságnak így is tragédia, addig a cseh, a román és a szerb félnek pedig csalódás volt. A helyzetet bonyolította, hogy a Magyar Királyság területén 1918 – 1919 folyamán rengeteg életképtelen, kérésztől életű állam kiáltotta ki függetlenségét, hivatkozva a wilsoni elvekre, s néhány esetben élvezve valamilyen külső támogatást is.⁵

Vagyis egy állami alkalmazottban, de akár egy sima polgárban is felvetődhetett a kérdés, hogy pontosan melyik államban is élek, melyiket kell akkor megvédenem, vagy éppen szolgálnom. Amíg azonban számos dolog le- avagy körül írható jogszabályokkal, addig természetesen vannak olyanok is, amelyek nem. Ilyen például a társadalmi berendezkedés, vagy szokások kérdése. Vajon kijelenthető-e, hogy ezek változatlanok az időben, hiszen alig pár év alatt a világ alapjaiban változott meg.

2. Az ún. rendtörvény

Az 1920-21-ben berendezkedő ellenforradalmi rendszer számos következtetést levont 1918-19-es időszak eseményeiből. Egyik ezek közül pontosan az volt, hogy az állam védelméhez elengedhetetlenül fontos egy olyan törvényi háttér, amely nem csak különleges helyzetekben, így például háború esetén, ad az államnak meglehetősen széles jogkört a fennálló rend és rendszer megvédésére, hanem minden egyes pillanatban.

Ezt a feladatot végül az 1921. évi III. tc. oldotta meg, amely már címében is magában foglalta ezen jogi norma alapvető feladatát, vagyis az állam és a társadalmi rend hatályosabb védelmét. Nem véletlen, hogy a köznyelv csak „rendtörvénynek” hívta a jogszabályt. A jogalkotó szándékról talán mindennél többet elmond a törvénytervezethez fűzött indoklás: *„Az t a határvonalat, amelyen túl a jogállam fogalmából következő szabad véleménynyilvánítás és a meggyőzés szabadsága megszűnik és a törvényes rendet rombadőléssel fenyegető közveszélyes állambontó tevékenység kezdődik, a javaslat az állam és a társadalom fennálló törvényes rendjének jogellenes felforgatására vagy*

³ A Nemzetgyűlés végül az 1921. évi XLVII. sz. tc.-ben kimondta a Habsburg ház trónfosztását.

⁴ A kormányzói hatalmat, igencsak szűken, de az 1920. évi II. tc. szabályozta, amelyet még az ugyan abban az évben elfogadott XVII. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc. 13. §-ának módosításáról szóló tc. már bővített, majd további bővítései a kormányzói jogkörnek az 1933. évi XXIII. tc., és a 1937. évi XIX. tc. voltak.

⁵ Ilyen államok voltak, a teljesség igénye nélkül: Bánáti Köztársaság, Pécs-bajai-baranyai Szerb-Magyar Köztársaság, Hienc Köztársaság, Vendvidéki/Murai Köztársaság.

megsemmítésére irányuló mozgalom vagy szervezkedés fogalmában találja meg. Az, aki oly szervezkedést vagy mozgalmat kezdeményez vagy vezet, tehát aki a jogellenes felforgatás vagy megsemmítés céljának megvalósításához szükséges személyi és tárgyi feltételeket létrehozni igyekszik, már kilép abból a keretből, amelybe a létező intézmények tárgyilagos bírálata tartozik. Az ilyen egyén nem tarthat számot arra a védelemre, amelyet a jogállam a tárgyilagos gondolatközlés és a kapacitáció szabadságának biztosít. A tömegmozgalmakban rejlő nagy közveszély köteletségévé teszi az államnak, hogy az említett irányú mozgalmat vagy szervezkedést akadályozza meg és amennyiben ez bármely okból nem történt meg, mindazokat, akik ily mozgalomnak vagy ily szervezkedésnek létrehozatalában bűnösök, szigorúan büntesse meg, egyrészt megtorlásul, másrészt azért, hogy elriasztó hatást gyakoroljon.”

A fenti gondolatok azért is fontosak, mert lényegében a teljes Horthy korszak jogi, mi több állambiztonsági gondolkodására kihatottak. Talán úgy is fogalmazhatnánk, a jogi, rendőri, csendőri és államvédelmi szervek magukévá tették a fenti logikát, s annak fényében jártak aztán el a különböző ügyek kivizsgálásakor.

Maga az 1921. évi III. tc. mindösszesen csak 15 paragrafusból állt. A jogszabály első fejezete „Az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmítésére irányuló büntettek és vétségek” címet viselte, s a jogszabály a címben foglaltakat 6 paragrafusban definiálta, illetve szankcionálta. Öngában is érdemes a teljes törvénycikk elolvasni, de jelen tanulmányban most csak a 6. §-t idézzük: „Aki a katonaság intézménye, a magyar fegyveres erő, a m. kir. csendőrség vagy a m. kir. államrendőrség ellen gyűlöletre, vagy ezeknek szolgálati fegyelme ellen izgat vagy alakilag és tartalmilag egyaránt törvényes rendelkezésük ellen engedetlenségre hív fel, vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal büntetendő.

A büntetés öt évig terjedhető börtön, ha a cselekményt abból a célból követték el, hogy a szolgálati fegyelem megbontassék; ha pedig ennek következtében a szolgálati fegyelembe ütköző büntettet követek el, a büntetés öt évig terjedhető fegyház.”

A törvény tehát kiemelten foglalkozott, ha úgy tetszik védte a hadsereget, illetve a közrendért és közbiztonságért felelős állami szerveket, a csendőrséget és a rendőrséget. Ezt lehet úgy is értelmezni, hogy az állam azokat védi, akikre a leginkább számít a rend fenntartásában. De úgy is lehet magyarázni ezt a paragrafust, hogy az 1918-as őszi tapasztalat az volt, hogy pont a katonaság és a rendőrség „fellazításával” kezdődtek el a forradalmi események.⁶

A törvény második fejezet „A magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló büntettekkel és vétségekkel” címet viselte, s két szakaszban (7.§ és 8.§) definiálta a címben szereplő cselekményt, illetve határozta meg a kiszabható büntetési tételeket is.

Ugyanakkor érdemes rögzíteni, hogy a törvény 13 §-a kimondta: „A minisztérium felhatalmaztatik, hogy az 1912:LXIII. tc. 12. §-ának 4. pontjában megjelölt feltételek esetében a rögtönbíráskodást, az ott megjelölt büntetés alkalmazásával, kivételesen a jelen törvény 1. és 2. §-ában meghatározott bűncselekményekre is elrendelhesse.”

Vagyis, a Monarchia korába bevezetett „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről” szóló 1912. évi LXIII. tc. is hatályban volt, illetve maradt még ekkor.

⁶ Kovács Tamás: A Honvédelmi Minisztérium „T” szervének létrejötte és működése. Avagy elhárítás és kémkedés az I. világháború végétől a bethleni konszolidációig, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet. Budapest, 2020. 9-10. o.

A norma szövegezését a kor egyik legkiválóbb jogásza, Angyal Pál professzor végezte, aki az 1918-1919-es zűrzavar, de főleg az 1919. március 21. utáni jogi űrt próbálta meg kitölteni ezzel a törvénnyel, illetve – mint ahogyan arra többször is utaltunk – biztosítani a kialakuló ellenforradalmi rendszer stabilitását. Ugyanakkor az 1921. évi III. tc.-nek ellenzői is voltak, akik közül Vámbéry Rusztem a legismertebb. Az ekkor már ügyvédként praktizáló Vámbéry szerint ugyanis főlöské az egész 1921. évi III. tc., mivel a benne nevesített államellenes cselekedetek definiálására és szankcionalizálására ott van a mindenkori hatályos büntetőtörvénykönyv.

3. Változások a 30-as években

A jogalkotó(k) alapvetően jó munkát végeztek, legalábbis annyiban hogy, az 1921. évi III. tc.-hez egészen 1938-ig nem kellett hozzányúlni. Az abban az esztendőben elfogadott „*Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről*” szóló XVI. tc. kiegészítette és szigorította az oly sokszor citált 1921. évi III. tc.-t, s ennek keretében a valamely társadalmi osztály kizárólagos hatalomra való törését is szankcionálták immár. Természetesen fontos volt magának a társadalmi osztálynak a fogalmát definiálni, amelyet Angyal így tett meg: „...az ugyanazon élethivatáshoz tartozó, huzamosabb időre szólóan érdekközösséget képező személyek összessége értendő.” Később a Kúria meghatározta az „*uri osztály*” és a „*néposztály*” fogalmát is, de a Kúria szerint (K. 3179/1923): a magyar állam tisztviselői kara külön társadalmi osztályt képez!

A magyar jogfejlődés eredményeként 1930-ban elfogadták a katonai büntetőtörvénykönyvet (1930. évi II. tc.) és „*a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről*” szóló törvényt (1930. évi III. tc.) is. Az 1934. évi XVIII. tc., vagyis „*a hűtlenség szigorúbb büntetéséről*” szóló jogszabály pedig a címben jelzett bűncselekményt szankcionálta minden korábbinál szigorúbban. Ezen jogszabály kapcsán érdemes újfent az indoklásából idézni néhány fontosabb gondolatot. „*A XIX. században uralkodó individualisztikus eszméáramlat hatása alatt keletkezett büntetőtörvények a közösségi érdeket kellő oltalomban nem részesítették, mert míg az ember élete ellen irányuló bűncselekmények egyik-másik nemét halállal sújtották, addig az állam létérdeke ellen intézett legsúlyosabb támadásokra is csupán szabadságvesztésbüntetéseket állapítottak meg. A gyakorlati tapasztalatok csakhamar kimutatták ennek a szabályozásnak a tarthatatlanságát. A kulturális téren vezetőszerpet játszó államok (így pl. Németország és Olaszország) röviddel a világháború után egymásután revízió alá vették büntetőtörvényeinek az állam elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseit és a büntetési tételek szigorításával az állam létérdekeinek hatékony védelméről kellőképpen gondoskodtak.*”

Természetesen jogosan tehetjük fel a kérdést: a magyar jog korábban – például a fentebb említett katonai büntetőtörvénykönyvben – nem szabályozta volna a hűtlenség esetén kiszabható büntetési tételeket? Az 1934. évi XVIII. tc. indoklása választ ad erre a kérdésre: „*Noha már az 1930:III. törvénycikk is ezeknek a szempontoknak figyelembevételével készült, ennek egyes rendelkezése még így sem voltak kielégítők.*

... az a szomorú tapasztalat tény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a háborúra vonatkozó kivételes rendelkezések hatályának a kémkedési bűncselekmények vonatkozásában való megszűnése és így a halálbüntetés alkalmazhatatlanná válása után, vagyis 1925. év óta a kémkedés és árulás bűncselekmények száma évről-évre emelkedett és

ami különösen feltűnő, az az, hogy míg ez az emelkedés 1931-ig csupán lépcsőzetes volt, addig 1932-ben és 1933-ban már ugrásszerűvé vált. ... Ha tehát a hűtlenség szóbanforgó esetei tekintetében továbbra is fenntartanék a mai jogállapot és megelégednék ezentúl is azzal, hogy az állam léte ellen intézett legsúlyosabb támadások béke idején csupán szabadságvesztésbüntetésekkel toroltassanak meg, ez egyértelmű volna a legfontosabb jogtárgy védelmének könnyelmű elhanyagolásával. ... A kifejtettekre való tekintettel nem lehet tehát várni a Btk-nak a fentebb említett nagyfontosságú szempontból való általános revíziójára, hanem a hűtlenség szóbanforgó rendelkezéseinek módosítása iránt egy novella keretei között nyomban intézkedni kell.”

4. Háborúra készülve

A 30-s évek végi Európa háborús lázban égett, számos ország fejlesztette hadseregét, illetve igyekezett olyan jogi környezetet kialakítani, amely a kormányoknak nagyobb teret adott a korábbiakhoz képest számos kérdésben. Magyarországon 1938-ban elindult a haderő fejlesztése (un. „győri program”), majd 1939-ben a Képviselő Ház elfogadta az 1939. évi II., „a honvédelemről” szóló törvénycikket, amely mintegy 235 §-ból állt, tehát bátran kijelenthetjük, hogy a törvényhozók valóban minden honvédelemmel kapcsolatos kérdést igyekeztek rendezni. A törvény a honvédelmet komplex feladatrendszerként értelmezte, amelyben lényegében minden állampolgárnak meg lehet a maga feladata, ahogy a törvény 1 §-a fogalmazott: „A honvédelemben személyes szolgálatával és vagyonával mindenki köteles a jelen törvény rendelkezései szerint résztvenni.”

A törvény részletesen szabályozta a honvédelmi kötelezettség tagozódása, úgy mint:

*„2. § A honvédelmi kötelezettség magában foglalja
a leventekötelezettséget (Második Rész),
a hadkötelezettséget (Harmadik Rész),
a honvédelmi szolgáltatások kötelezettségét (Negyedik Rész) és
a légvédelmi kötelezettséget (Ötödik Rész).”*

A hadsereggel kapcsolatos különböző szervezeti és szervezési kérdések mellett azonban ezen jogszabály hozta létre a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot (LHT). Az LHT lényegében a minisztertanács ülése volt, amely kiegészült vezérkar főnökével és a honvédség főparancsnokával (a poszt 1940-es megszüntetéséig), valamint a kormányzóval. Az LHT szerepe a háború kitörésétől kezdve folyamatosan növekedett, egészen 1944. március 19-ei német megszállásáig.⁷

A háború ugyan valóban indokolta a honvéd vezérkar főnöke jobban, vagy mélyebben legyen bevonva a különböző döntéshozatal folyamatába, vagy legalábbis annak előkészítésébe. Azonban a törvény ezen a határon jóval túlment. A vezérkar, praktikusán a honvéd vezérkar főnöke a civil, polgári élet számos színterén megjelent, akár ellenőrző, akár döntéshozói szerepkörben. Ezek közül talán a legismertebb a Honvéd Vezérkar Főnökének III. sz. különbíróháza nevű jogintézmény, amely 1941 októberében jött létre a 7650/1941 sz. M. E. rendelettel, amelynek jogi háttérét az 1939. évi II. tc. mellett a már szintén idézett 1930. évi. III. tc. adták. A bíróság államvédelmi ügyekben járt el, s

⁷ Varga Benedek: A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács közjogi helye és tevékenysége a Horthy-korszakban, Acta Universitatis Szegediensis: forum : publicationes discipulorum iurisprudentiae, 2021/3, 653. o és 687-689. o.

joghatósága kiterjedt a civilekre is. Azonban a korabeli jogszabályok meglehetősen tág teret adtak annak értelmezésére, hogy mi is számít államellenes vagy hűtlenség kategóriájába sorolható ügynek. Vagyis ez a bíróság alkalmas volt, de legalábbis lehetett arra is, hogy leszámoljon a rendszer vélt vagy valós politikai ellenfeleivel is.⁸

Az 1939. évi tc. jelentőségét nem „csak” az adja, hogy a II. világháború alatt több száz rendeletet ezen jogszabály alapján adtak ki. Hanem az is, hogy egyrészt maga a törvény egészen 1960-ig a magyar jogrendszer része volt, másrészt, hogy a kiadott rendeletek közül jó néhány – például az internálásról szóló – szintén a magyar jogrendszer része maradt.

5. Összegzés

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Horthy kori magyar államhatalom a maga részéről jogi úton, az említett szigorú törvényekkel, valamint a belügyi, majd 1939 után a honvédelmi tárca apparátusára – ezen belül is sokáig elsősorban a rendőrségre, illetve a csendőrségre – támaszkodva építette ki a saját önvédelmét. A cél egy komplett, eljárásjogilag is alátámasztott nyomozás, illetve jogi procedúra lefolytatása volt. A jogi környezet ugyan változott, ha úgy tetszik finomodott a '30-as években, amikor is az államot, az államrendet újabb és újabb kihívások érték, főleg a nagy gazdasági világválság idején, illetve a '30-as évek utolsó éveiben a szélsőjobboldal megerősödésével. A '30-as évek vége már egyértelműen a háborúra való készülődés jegyében tellett Európában, így Magyarországon is. Ennek egyik eleme volt az 1939. évi II. a honvédelemről szóló tc., amely igen komplexen értelmezte a honvédelem kérdéskörét. Érdemes rögzíteni azt is, hogy az 1939. évi II. tc. alapján tucatnyi rendeletet adtak ki, amelyek – a törvénnyel egyetemben – túléltek az 1945-ös változásokat, s utána is hosszú évekig hatályban maradtak...

⁸ Takó Dalma: A Honvéd Vezérkar Főnökének különbíróága, Diskurzus: Batthyány Lajos Szakkollégium Tudományos Folyóirata, 2017/II., 46-47 o. és 52-54. o.